

УДК 130.2

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2024.4.5>

Заблоцький Віталій Петрович

доктор філософських наук, професор,

Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського

просп. Перемоги, 10, Україна, Київ

orcid.org/0009-0001-6733-6532

МІФОЛОГІЯ І ОБРЯДОВІСТЬ МАНДРІВ

Актуальність проблеми. У сучасному світі переосмислюється межі людського знання: наука, література та мистецтво більше не сприймаються як відокремлені сфери. Це зумовлює актуальність вивчення феномену подорожі та мандрів, які виступають універсальною людською культурою. Подорожі, паломництва, вимушені переселення, туристичні подорожі формують неповторні культурні коди, впливають на світогляд, трансформують суспільства і надають їм нових смислів. **Мета статті** – осмислити подорож як багатовимірний феномен, показати її міфопоетичну основу, культурний та філософський зміст, а також вплив на формування світоглядних структур. **Метод дослідження** – міждисциплінарний філософсько-культурологічний аналіз літературних, філософських та історичних джерел. Автор звертається до широкого корпусу текстів від давньої міфології, античної філософії, епосу, героїчного та релігійного наративу, а також до творів класичної і сучасної літератури. Такий комплексний підхід дає змогу виявити загальнолюдські інваріанти подорожі як форми духовного пошуку, метафори життєвого шляху та засобу пізнання іншого. **Результати дослідження** виявляють, що подорож – не лише географічне переміщення, а й ритуал і міф, які очищують особистість, відкривають нові горизонти пізнання та терпимості до іншості. Подорожуючий є «обраним», стає носієм особливого досвіду. Паломництво поглиблює сакральний сенс подорожі, перетворюючи її на шлях до духовного центру. Мандрівництво розхитує усталені межі, спонукає долати страхи, формує відкритість до змін і діалогу культур. Навіть у сучасному глобалізованому світі із швидкою динамікою змін, подорожі залишаються потужним чинником трансформації індивіда і суспільства. Результати дослідження засвідчують, що подорож виконує важливу аксіологічну функцію, сприяючи переосмисленню ціннісних орієнтирів особистості. Через зустріч з інакшістю, подорожуючий переосмислює власні культурні стереотипи та упередження, сприяючи формуванню нових сенсів. Подорож можна розглядати як механізм соціальної інтеграції, адже вона сприяє культурному обміну та діалогу між різними спільнотами.

Ключові слова: подорож, мандри, проща, міфологія, культура, духовність, світогляд.

Вступ. Сучасний світ долає спрощене тлумачення меж людського знання. У минуле йде площинне розуміння науки, літератури, мистецтва як автономних, незалежних одна від одної сфер. Сьогодні пошук й утвердження життєвих смислів вимагає уваги суспільства до всього, що становить багатовимірність людської природи, відкриває глибинний зв'язок між різними формами світогляду й різними видами людської діяльності.

В усіх культурах існують загальнолюдські універсалії, інваріанти людського буття. Завдяки їм люди різних культур можуть порозумітися, знайти спільну мову і співіснувати в мирі. Мандри (подорож, проща) вміщують багатство проявів і розмаїття людського існування і дозволяють глибше зрозуміти значення цього явища для формування образів і смислів як окремих унікальних культур, так і загальнолюдської культурної спадщини. Сучасний глобалізований світ породжує нові реєстри динаміки, стискає час і простір. Існування стає більш ризикованим, непередбачуваним. А людина перетворюється на Транзитного Пасажира, для якого перебувати в дорозі стає нормою, а у спокої – радше стресом, ніж відпочинком.

Мандри породили цілу субкультуру із відповідною міфологією і ритуалістикою, вивчення яких становить величезний науковий і суспільний інтерес. Адже мандри – як і академічна мобільність, туризм та всілякі форми вимушеного і невимушеного переселення – формують (і деформують) сучасний світ, надають йому нових вимірів і якостей, які треба розуміти і передбачати.

Мета та завдання статті. Метою статті є осмислення філософських, культурологічних та міфопоетичних вимірів феномену подорожі (мандрування) та прощі (паломництва). Автор прагне виявити глибинні смисли подорожі як багатовимірного явища, що постає у точці перетину особистісних, суспільних та цивілізаційних процесів. Завдання полягають у:

- аналізі структурних елементів феномену подорожі (мета, шлях, засоби пересування, роль подорожуючого тощо);
- розкритті міфопоетичних та ритуальних вимірів подорожі, включно з традиціями різних культур та релігій;
- з'ясуванні ролі подорожі у формуванні світоглядних парадигм, життєвої філософії та культурної спадщини людства;
- виявленні культурних універсалій, які уможливають взаєморозуміння між представниками різних культур завдяки практиці мандрів;
- окресленні антропологічних, соціальних і метафізичних аспектів подорожі, зокрема її зв'язку з духовним пошуком, ініціацією, очищенням та відкриттям нових горизонтів знання.

Методи дослідження. У дослідженні застосовуються міждисциплінарні методи: *філософсько-культурологічний аналіз* – зосередження на сутнісних смислах подорожі як антропологічного та культурного явища; *міфопоетичний та герменевтичний метод* – інтерпретація міфологічних сюжетів, символів та ритуалів, пов'язаних із подорожами; *порівняльно-історичний підхід* – аналіз подорожньої традиції у різних епохах та культурах (античність, середньовіччя, модерність), а також у різних цивілізаційних контекстах; *літературознавчий аналіз* – розгляд літературних творів як джерела рефлексій подорожнього досвіду, виявлення наративних моделей мандрування у світовій та українській літературі; *соціокультурний підхід* – вивчення впливу подорожей на формування субкультур, мандрівної міфології, ритуалів, а також соціальних практик, що пов'язані з мобільністю сучасної людини.

Результати дослідження. Феномену подорожі і мандрів присвячено безліч праць. Власне, Подорож (зокрема, Проща, Паломництво) споконвічно належить до фундаментальних сюжетів літератури. Тому відповідні твори водночас слугуватимуть нам як джерелом для аналізу, так і прикладом рефлексії подорожніх вражень. Традицію опису подорожей можна починати з пам'ятників стародавньої міфології і епосу (міф про Гільгамеша, «Одіссея» та «Енеїда», міф про аргонавтів). Важлива роль у становленні філософського дискурсу подорожей належить античним авторам – Геродоту, Платону, Страбону, Фулідіду, Ксенофону, Юлію Цезарю, Цицерону, Марку Аврелію та ін. Вони намагалися охопити поглядом всю досяжну ойкумену – і водночас простежити, як подорож – іноді вельми далека – відкриває нам природу людини, її самість як допитливої істоти, відкритої враженням і випробуванням. Адже подорож – доля, спосіб і стиль життя, порівняльне людинознавство, спосіб мислення, а ще – пригода, новизна, потік вражень, які самі по собі задовольняють вітальну потребу людини в оновленні. Стародавні вчителі слушно вважали, що для плекання мудрості бажано подорожувати, відчутти смак свободи і випробувати себе. Багато подорожували представники різних філософських шкіл античності – Ксенофан, Фалес, Солон, Піфагор, Анахарсис і Прокл. Багато філософських шкіл минулого дотримувалось думки, що саме подорожування виховує відвертість і вірність покликанню – невикоріненість, подібна до тієї, що відрізняла першоапостолів, перших монахів-аскетів, дервішів тощо. Таке тлумачення мандрів наближає їх до катарсису, який очищує душу для вищого покликання.

Усі світові релігії знають традицію прощі (паломництва) і відповідні літературні пам'ятки, присвячені описам паломницького досвіду. Багато цінних вражень залишили мандрівники (чи їх супутники), саме ім'я яких стало міфом, метафорою подорожі – згадаємо, скажімо, Марко Поло, Афанасія Нікітіна, Ібн Батуту (його жартома вважають першим мандрівником-блогером), Ібн Фадлана, Фу Сяня, Фернана Магеллана (щоденник вів і завершив Антоніо Пігафетта) та ін. У світовій літературі подорож представлена і освячена величними шедеврами – героїчним епосом, чисельними сюжетами Біблії, комедією Данте, романом Сервантеса, циклом Свіфта про подорожі Гуллівера, роман Стерна, поемою Камю, дилогією Твена про Тома та Гека тощо.

Величезний корпус досліджень належить літературознавцям, які досліджують не тільки власне подію подорожі і так звану «подорожню літературу» (зокрема, жанр тревелогу), але й той соціальний та естетичний (а часто – політичний) вплив, які мали зафіксовані мандрівником враження. Це і книга Олександра Радищева, і враження Адольфа де Кюстіна та Теофіля Гот'є про відвідування Росії часів Миколи I, книга Алексіса де Токвіля про подорож до США тощо. Для XX століття відповідний жанр розквітає з несамовитою силою, і ми не будемо навіть намагатися згадати навіть децицію авторів, що присвятили себе подорожі чи роздумам про неї і враженням від неї.

Згадаймо авторів, чий дослідження дотичні до проблематики нашого дослідження – зокрема, до аналізу особливої міфології і обрядовості мандрів, що утворюють згадану вище особливу субкультуру мандрів і прощі. Обмежимося авторами XIX–XX століть: У. Хезлліт, Й.-В. Гьоте, М. Карамзін, Ч. Діккенс, О. Уайльд, Х.-Х. Андерсен, Дж. Еліот (Мері Еванс), Е. Гіббон, О. Хакслі, І. Во, Д. Лоуренс, Д. Рьоскін, Ч. Доджсон (Льюїс Керролл), О. Бенуа, М. Нестеров, П. Корін, Б. Зайцев, С. Ейзенштейн та ін. Навіть одна-єдина прогулянка одного літературного героя протягом одного-єдиного дня (16 червня 1904 року – Bloomsday) може стати культурною подією, яка вразила й вражає уяву читачів і досі (Джеймс Джойс і його «Улісс»).

Подорож і проща посідає важливе місце в українській історії і культурі. Вона представлена в творчості видатних представників нашої літератури – від Григорія Сковороди (мандрівного філософа!), Миколи Гоголя, Тараса Шевченка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського, Івана Огієнка і до Майка Йогансена, Миколи Трублаїні, Остапа Вишні, Юрія Андруховича та ін.

У рамках філософського дискурсу ціла низка авторів досліджувала різні аспекти як феномену подорожі як такої, так і більш прикладні напрямки туризмології. Особлива роль в розробці відповідних сюжетів належить Віктору Пазенку, завдяки зусиллям якого свого часу вийшли друком змістовні праці, присвячені проблематиці подорожей та туризму [1; 2]. Серед авторів, які вивчали прагматику й метафізику мандрів, необхідно згадати таких філософів і культурознавців, як Т. Андреєва, Г. Горак, В. Горський, А. Єрмоленко, І. Зязюн, В. Кізіма, М. Кисельов, І. Курас, В. Кушерець, О. Левицька, Я. Любимий, В. Лях, В. Малахов, М. Михальченко, М. Попович, Ф. Рудич, В. Табачковський, М. Цюрупа, П. Яроцький.

Людина подорожує скільки існує. І існує, мабуть, тільки завдяки тому, що подорожує. У нашій душі жевріє ностальгія до мандрів. Люди цінують можливість подорожувати, бачити інші країни, весь світ. Якщо наприкінці життя люди і шкодують за чимось, то хіба за тим, що замало мандрували... Немовби з віком визнаємо марноту усталеного способу існування, накопичення грошей, речей і книг, всіляких ознак статусу тощо.

Подорож – *Міф і Ритуал*. Вона вимагає задовольнятися малим (практика аскези, посту, спрощення – крок до апостольського служіння, подвижництва місіонерів, їх жертвовного служіння). Звичайний подорожуючий розуміє буквально вислів «усе своє ношу з собою», обмежуючись мінімумом речей, зрікаючись (принаймні, тимчасово) власності, статусу, ба навіть власного імені (подорож інкогніто).

Одразу позначимо неспівпадіння понять «подорож» і «мандри». Подорож – слідування в певному напрямку з певною ціллю. Подорожуючий має на меті визначений пункт, до якого прямує. Звісно, основною подією подорожі найчастіше виступає вона сама, а не прибуття до пункту призначення. Формальна дефінітивна ознака подорожі – чітка цілеспрямованість, наявність кінцевого пункту, якого подорожуючий має намір дістатися. Інша справа – мандри. Це – спосіб життя. Перебування в русі без наміру зупинитися де б це не було. Мандри – це коли «ціль – ніщо, а рух – це усе». Якщо подорожі – це світ дискретних цілей, то мандри – це нескінченність, триваючий континуум, який відповідає настановам отримувати враження, насичуватися новизною і відсутністю постійності. Сам міф – це континуум, що складається з дискретних сюжетів.

Окремим різновидом подорожі виступає проща (паломництво), де мають значення як долання відстані і духовна підготовка до зустрічі із святинами, так і досягнення мети,

переживання бажаних внутрішніх перетворень, нумінозних станів, просвітлення тощо. Паломництво – це і відвідування пам'ятних місць, із якими пов'язані незабутні особистісні спогади. Так, Вілен Горський блискуче розповідав (й усно, й у своїх есеях) про свої прогулянки «київськими філософськими урочищами» (парки, Університет, Інститут філософії, Байкове...). Це – данина пам'яті тим, хто вже пішов у засвіти. Так особистісний міф знаного філософа стає невід'ємною частиною міфу Києва... Ця стаття для автора також – привід із вдячністю згадати старших колег – Віктора Сергійовича Пазенка, Сергія Борисовича Кримського, Мирослава Володимировича Поповича, Миколу Миколайовича Мокляка, Людмилу Анатолійовну Ситниченко.

Подорож – метафора загальнолюдського як такого, невичерпності нашої допитливості і непосидючості. Є чимало причин подорожувати – можуть бути мотиви політичні, дипломатичні, комерційні, військові, аванюристичні, матримоніальні тощо. Але ж скільки людей споконвічно «просто» прагне побачити світ, нехтуючи небезпеками й поневіряннями. І мало хто шкодує про такий вибір. Як інакше побачити різні ландшафти і країни, почути різні мови, долучитися до пам'ятників людського генію, недосяжних від тих, хто надає перевагу спокою і безпеці?!

Подорожі і мандри – прояв тенденції до освоєння нового цивілізаційного простору. Мови і культури теж не знають спокою. Вони передаються поестафеті, мандрують крізь серця і душі подорожуючих – насичуючи їх враженнями, засіваючи їх новим досвідом, закарбовуючись в їхній пам'яті. Розпорошені світом, «люди дороги» відкривають світи, вбирають в себе їхнє розмаїття («Світ світів»), вчаться сприймати толерантно «іншість», інаковість, іншомовність. У той самий час спроможність людей мандрувати й спілкуватися з іншими є запорукою того, що культури й цивілізації не приречені фатально на те, щоб перебувати в одвічному конфлікті та зіткненні. Відкритість і взаємопізнання, яким слугує подорож, дають нам надію. слугують справі з'єднання культур, їх взаємопроникнення.

Здавна як сама подорож, так і фігура мандрівника завжди породжувала цілий комплекс уявлень, що утворювала *міфологію і ритуалістику подорожі*. Адже міфологізуюча думка завжди тяжіла до осмислення й міфологічного «супроводження» перехідних станів – подорожі від одного стану до іншого.

Метафізика й міфопоетика подорожі – це не тільки надбання мудреців, які подорожували (на кшталт Платона чи Геродота), щоб ввібрати в себе Всесвіт, дістатися меж ойкумени і побачити Океан. Навіть пересічний мандрівник, який ще мить тому був звичайнісінькою людиною, раптово змінювався, коли переступав поріг отчого дому і поринав у невідомий світ. Він сприймався вже як істота, що потребує особливого ритуального захисту, створення захисного молитовного «щита», що має захищати би рідну людину від небезпек (дикого звіра, лихих людей, хвороби чи природного лиха). Йому лили воду через голову і на дорогу (традиція персів, вірмен та ін.) – щоб шлях його був гладким – у будь-якому напрямку.

Як будь-який казковий герой (який, як правило, безперервно мандрує і долає перешкоди), пересічний мандрівник завжди перебував у стані невизначеності – адже як цілі каравани (байдуже, на воді чи на суходолі), так і окремих поодинокий мандрівник (особливо поодинокий!) немовби навмисне притягували до себе небезпеки. Як ми знаємо з етнографії незліченної кількості народів, прояв гостинності був інваріантним правилом. Гість сприймався посланцем богів, даром Провидіння. Тому належало і приймати гостя шанобливо, пригощаючи його, надаючи йому прихисток тощо. Саме про такі одвічні правила гостинності нагадував Одисей циклопу Поліфему, коли второпав, що велетень збирається зовсім не шанувати ані його, хитромудрого Улісса, ані його супутників. Але та ж сама етнографія беззастережно фіксує, що зразкова гостинність зовсім не заважає тим самим народам (і тим самим гостинним хазяям) згодом пограбувати чужинця, захопити і продати в рабство, вбити врешті-решт. Тому будь-який перехожий, мандрівник, жебракуючий чи прочанин ввіряли свою долю богам, звертаючись до них у молитвах – вголос чи подумки і виконуючи відповідні ритуали.

Звертаючись до елементів подорожі та відповідних міфологем, зазначимо, на мою, думку, немає підстав вважати (слідом, скажімо, за Дж. Кемпбеллом), що немовби існував якийсь «першоміф» («мономіф»), від якого згодом пішли відгалуджуватися інші міфи про подорожі міфологічних персонажів. Якщо критично подивитися на депозитарій великих літературних сюжетів, то усі вони так чи інакше пов'язані із подорожами героїв, їхніми переміщеннями у просторі і часі. Успішний *storytelling* просто вимагає відрядити героя у подорож – ніяких пригод у стінах домівки міфічна уява не могла передбачити.

Початковий пункт подорожі – певний імпульс, покликання, клич, що заважає перебуванню у спокої, у домашньому затишку, в безпеці тощо. Такий імпульс зазвичай тлумачиться як уособлення призначення, яке людина (обрана для подорожі) має усвідомити і виконати. Люди, що вже за життя самі стали міфами, отримували такий імпульс, який змінював їхнє звичайне життя на епічну оповідь (життя Франциска Асизького, життя Орлеанської Діви, життя великих мореплавців тощо). Людина може переживати сумніви, коливатися, бути непевною у тому, що Провидіння обрало саме її для великої місії. Але те ж саме Провидіння допомагає подолати усі сумніви і зробити крок за поріг. Для людей-міфів характерним ще є досить раннє, профетичне усвідомлення своєї великої місії. Інша справа, що вони рідко могли чітко визначити, в чому саме ця місія полягає. Але тим не менш все життя – до початку подорожі – було немовби попередньою, підготовчою подорожжю.

Суб'єкт подорожі – людина, що подорожує. Міфологія подорожі розглядає подорожуючого як обраного, як людину, що вже не є схожою на пересічних інших. Тут має значення оте перебування на маргінесі між світами, а також необхідність будь-що виконувати своє призначення. Будь-яке усвідомлення своєї великої місії перетворює талановиту людину на такого подорожуючого – хоча б вона і не змінювала своєї локації просторово. Художник часто творить міф власного життя, який важко відокремити від його творчості. Цей міф завжди має свою базову метафору подорож. Часто чутлива натура художника чи мислителя примушує його (чи її) раптово (але, звісно, цей крок може бути підготовлений усім попереднім життям) різко змінити ритм свого життя і почати подорож – Гоген до Полінезії, хтось до Америки чи до Сахаліну, чи до Ієрусаліму тощо. Найцікавіше в подорожах – саме особистість того, хто подорожує, його почуття, його враження. Звісна річ, якісь подорожі здійснюються тільки уявно, що наближає митців до героїв великих міфів.

Подорожуючий сприймався як такий, що перебуває на межі світів живих і мертвих – немовби на півшляху до потойбічного світу. Не випадково некрокультура фіксує звичай багатьох етносів ховати небіжчиків на роздоріжжі чи поблизу доріг – померлих немовби присвячують Вічності. Їм можуть вклонитися перехожі, прочани і мандрівники, – і самі померлі немовби стають мандрівниками, продовжують невпинну ходу – їхні душі розносяться вітрами і віхорами подорожніми, піснями кобзарів, ашугів і скальдів. На великих шляхах немає ані мертвих, ані живих – Путь зрівнює усіх нас. Хтось немовби й помер – але йде без упину, долає вічний шлях. «Хочу померти на ходу!» – зізнається знайомий мандрівник. А скільки таких, хто немовби й живуть, але але й ніколи не народжувалися.

На мандрівника – як і на хворого, як і на воїна в поході – не поширювалися ті заборони й табу, що їх мали дотримуватися люди у своєму звичайному житті (йдеться про харчові заборони, про необхідність дотримуватися певного регламенту культових дій тощо).

Міфологемний образ мандруючого певною мірою зберігається й у свідомості та масовій культурі сьогодні. Незважаючи на безмежний потік інформації, ніхто достеменно не знає, що на тебе чекає, коли ти потрапиш до іншої країни, іншого часового поясу, іншої культури. Тебе спіткатимуть невідомі хвороби (незважаючи на чисельні обов'язкові щеплення, довідку про які ти надаєш при перетинанні кордону) і досвідчені пройдисвіти із своїми апробованими схемами обладунків і омани, корумповані «силовики» (митники, поліцейські, представники спецслужб тощо). Метафоричний образ поодинокі забутої людини вражаюче точно створив Том Генкс у стрічці «Термінал» (2004 р., реж. С. Спілберг) – де пересічний пасажир справді перебуває внаслідок непередбачуваних причин поза межами

«добра і зла» – між легітимними світами, жодний з яких не може прийняти його особистість і прирікає жити «між світами» без можливості належати остаточно хоча б одному з них. Як не прикро це констатувати, сучасний світ насичений сьогодні набагато більш трагічними сюжетами про долі десятків, сотень тисяч людей, що змушені були перетворитися на «мандрівників мимо волі», які не уявляють собі, якому ж світові вони належать, на що сподіватися тощо.

Подолання відстані. Майже завжди відстань у міфопросторі подорожі мислиться не в категоріях одиниць виміру. Міфологія мандрів розглядає подорож як особистісний внутрішній досвід – досвід Путі – коли суто просторове переміщення майже не має значення. Подорож надає людині час і місце пережити необхідну покинутість чи поодинокість, чого не давало попереднє впорядковане життя. Навіть якщо обставини посилають супутника – випадкового незнайомця (який теж може тлумачитися як зовсім невинуватий Посланець від тих сил, які спонукали до подорожі) – то це для того, щоб підштовхнути головного персонажа до головного рішення. Поширений мотив тревелогів – роль випадкового супутника (сусіда по купе, по кріслах у літаку тощо), який вам сповідується – чи йому сповідуєтесь ви (чи герой оповідання). Це – один з інваріантів і філософських роздумів, і предмет міркувань пересічної людини: наскільки випадковим було все те, що з нами відбулось, особливо те, що круто відвернуло нас із попереднього шляху – убік, назад, по колу – чи різко вперед!? Отже, шлях – далеко не те, що відстань. Шлях – перш за все – час, час ритуального очищення, спокути, сповіді. Знов таки, вдаючись до метафори, – шлях має структуру одкровення, він завжди подібний до прощі. Шлях – шлях зустрічей.

Метафора подорожі надає змогу порівняти із мандрами всі більш-менш значущі зміни в людському житті, репрезентуючи їх як перехід до нового стану, нових якостей, нового життя тощо. Врешті-решт життя-подорож – шлях до здобуття мудрості (принаймні, така можливість не виключена) [3, с. 77].

Засоби пересування. Цей елемент структури подорожі потребує окремої уваги. У «зачаклованому» світі, звісно, роль коня чи віслюка завжди оповита низкою міфічних конотацій. Це – помічники, носії якихось знань, що за необхідності стають в пригоді. Сьогодні міфологічні функції переходять до байка і особливо до автомобіля. Техноміфологія автівки – цікавий напрямок для осмислення сучасної міфології мандрів. Особливо з огляду на те, що автомобіль як цілісне явище, що генералізує в собі і корисне, і естетичне, і духовне – немов би «проситься» бути міфологізованим, що з ним давно вже й відбувається [4] може розглядатися як атрибутивна риса певних станів (як соціальних, так і, власне, психологічних) і верств, спосіб життя певних етносів – а також як обов'язкова умова належності до езотеричних спільнот.

Мета подорожі. Найвищою сакралізованою формою подорожі виступає проща (паломництво). Міркуючи про сутність прощі, Франсуа-Бернар Юг писав: «Проща за своєю суттю переважно релігійне явище – це своєрідний міст, що єднає земні місцини з небесним світом, прочанина з мандрівною громадою вірних, тілесну оболонку з перевтіленням, із тим двійником, що відродиться здоровим або очищеним після прощі. такі містки чи зв'язки між порядками реальності передбачають існування відмінності між прощеною й звичайними церемоніями, зібраннями, культами, процесіями чи виявами побожності, навіть якщо проща може їх у себе включати. Вона вимагає водночас святого місця, святого шляху та святої мети». Мета прощі – місце, звідки випромінюється віра, центр, де вона концентрується, або ювілейне святкування – дозволяє численні тлумачення... проща відповідає двом суперечливим засадам – засаді *іншості* (йти до інших країв, жити іншим життям, стати іншою людиною) та засаді *повторення* (повторити святий шлях, повторити тести (випробування – В.З.), повернутися до джерела)» [5, с. 6–8].

Міфологічна свідомість не оцінює зазвичай подорож як щось схвальне чи негативне. Вона тлумачить її як дещо природне, споконвічне. Існують традиції, що в цілому стоять на позиції стримування потягу до мандрів. «Дао де Цзин» містить таку, наприклад, мудрість:

Добре в малій державі, де мало людей.
Де можна обійтися без складних інструментів.
Жити хочеться так, щоб усе було поруч
і не було потреби їздити далеко –
щоб човни і колісники не були потрібні...
Добре, щоб були привітливі сусіди,
чути, як співають їхні півні і гавкають собаки.
В гості не ходити, а жити на одному місці
до самої старості, до самої смерті

(Переклад І. Каганця) [6].

Міфологія подорожі усіх богів і геніїв місця єднає у всезагальний пантеон – адже подорож скасовує (але не зводить нанівець!) відстань, вона перетворює навіть нескінченну дорогу на скарбницю досвіду.

Висновки. Подорож – перш за все явище особистісне, вкорінене у царинах окремої душі. Але подорожують сім'ї, племена і цілі народи. Міфопоетичне мислення завжди й небезпідставно пов'язує подорожі та мандрування з тим, що межує із світом ризику, невизначеності, поневірянь.

Міф тлумачить подорож як уособлення необхідності – як зовнішньої (подорож тіла, подорож у просторі, додання відстані в її переважно географічному розумінні), так і внутрішньої – коли вона віддзеркалює глибоко притаманну людині (і Культурі в цілому) потребу поставити під сумнів усталеність, відкрити себе новому, невідомому. Тому подорожуючий завжди мав подібність до прометеєвських, богоборчих натур, він – нащадок «культурних героїв», які зовсім не зникли безслідно – їхні гени неспокою і завзятості деінде дають себе знати. Подорож – освоєння нових просторів і вимірів культури, нової оптики бачення. Подорож і мандри навіть окремих поодиноких людей спричиняють органічні духовні зміни, що трансформують світи, перетворюють їх на краще. Міфологія засвоює і цінує цей досвід, підштовхуючи думку до розуміння відносності будь-якої усталеності, будь-яких меж.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пазенок В. С., Федорченко В. К. Філософія туризму : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2004. 268 с.
2. Філософські нариси туризму : науково-навчальне видання / за ред. В. С. Пазенка. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. 328 с.
3. Заблоцький В. Подорож як метафора. Філософські нариси туризму : науково-навчальне видання / за ред. В. С. Пазенка. Київ : Український Центр духовної культури, 2005. С. 76–90.
4. Денніс К., Аррі Д. Після автомобілізму. Київ : Темпора, 2010. 254 с.
5. Юг Ф.-Б. Містична мандрівка. Кур'єр ЮНЕСКО, 1995, липень, С. 5–8.
6. Дао де Цзин – книга шляху і шляхетності; пер. І. Каганця. <https://www.ar25.org/article/dao-de-dzyn-knyga-shlyahu-i-shlyahetnosti-ukrayinskyy-pereklad.html>

REFERENCES

1. Pazenok, V.S., & Fedorchenko, V.K. (2004). *Filosofia turizmu : Navchalnyi posibnyk* [Philosophy of tourism: Textbook]. Kyiv : Kondor [in Ukrainian].
2. Pazenok, V.S. (Ed.). (2005). *Filosofski narysy turizmu: Naukovo-navchalne vydannia* [Philosophical essays on tourism : Scientific-educational publication]. Kyiv : Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
3. Zablotskyi, V. (2005). *Podorozh yak metafora* [The journey as a metaphor]. In V. S. Pazenok (Ed.), *Filosofski narysy turizmu : Naukovo-navchalne vydannia* [Philosophical essays on tourism: Scientific-educational publication] (pp. 76–90). Kyiv : Ukrainskyi Tsentr dukhovnoi kultury [in Ukrainian].
4. Dennis, K., & Urry, J. (2010). *Pislia avtomobilizmu* [After automobilism]. Kyiv : Tempora [in Ukrainian].

5. Hug, F.-B. (1995, July). Mistychna mandrivka [Mystical journey]. Kur'ier YUNESKO [UNESCO Courier], 5–8 [in Ukrainian].

6. Dao de tszyn – knyha shliakhu i shliakhetnosti [Dao De Jing – The book of the way and virtue] / trans. I. Kahantsia. [Electronic resource]. Retrieved from: <https://www.ar25.org/article/dao-de-dzyn-knyga-shlyahu-i-shlyahetnosti-ukrayinskyy-pereklad.html> [in Ukrainian].

Zablotskyi Vitaly Petrovych

Doctor of Philosophical Sciences, Professor,
V. I. Vernadsky Taurida National University
10, Peremohy Avenue, Ukraine, Kyiv
orcid.org/0009-0001-6733-6532

MYTHOLOGY AND RITUALS OF JOURNEYS

*Relevance of the problem. In the modern world, the boundaries of human knowledge are being redefined: science, literature and art are no longer perceived as separate spheres. This makes it relevant to study the phenomenon of travel and wandering, which are universals of human culture. Travel, pilgrimages, forced relocations, tourist trips form unique cultural codes, influence worldviews, transform societies and give them new meanings. **The purpose** of the article is to understand travel as a multidimensional phenomenon, show its mythopoetic basis, cultural and philosophical content, as well as its influence on the formation of worldview structures. **The research method** is an interdisciplinary philosophical and culturological analysis of literary, philosophical and historical sources. The author turns to a wide corpus of texts from ancient mythology, ancient philosophy, epic, heroic and religious narrative, as well as to works of classical and modern literature. Such a comprehensive approach allows us to identify universal human invariants of travel as a form of spiritual search, a metaphor for the life path and a means of knowing the other. **The results of the study** reveal that travel is not only a geographical movement, but also a ritual and myth that purify the personality, open up new horizons of knowledge and tolerance for otherness. The traveler is the «chosen one», becomes the bearer of a special experience. Pilgrimage deepens the sacred meaning of travel, turning it into a path to the spiritual center. Travel shakes up established boundaries, encourages overcoming fears, forms openness to change and dialogue of cultures. Even in the modern globalized world with the rapid dynamics of change, travel remains a powerful factor in the transformation of the individual and society. The results of the study show that travel performs an important axiological function, contributing to the rethinking of the value orientations of the individual. Through the encounter with otherness, the traveler rethinks his own cultural stereotypes and prejudices, contributing to the formation of new meanings. Travel can be considered as a mechanism of social integration, as it promotes cultural exchange and dialogue between different communities.*

Key words: travel, wandering, pilgrimage, mythology, culture, spirituality, worldview.